

RECENZJA *BOOK REVIEW*

BARTOSZ MIKA
Uniwersytet Gdański

LABORATORIA WALKI KLAS. O STOSUNKACH KLASOWYCH W PLATFORMACH PRACY NA ŻĄDANIE

Cant Callum. *Riding for Deliveroo: Resistance in the new economy*, Cambridge, Polity Press, 2020. ss. 180

Inspiracją do opracowania niniejszej recenzji były niedawne wydarzenia na polskim rynku pracy platformowej. W październiku 2022 roku zarejestrowana została Międzyzakładowa Organizacja Konfederacji Pracy w spółkach Trenkwalder i Partner oraz Takeaway.com Express Poland, podmiotów świadczących usługi w ramach platformy Pyszne.pl. Jak informowała na swoich mediach społecznościowych, należąca do OPZZ, Konfederacja Pracy, jest to pierwsza organizacja związkowa w sektorze w Polsce. Procesy zbliżone do zainicjowanych przez Konfederację Pracy opisał kilka lat temu Callum Cant w pracy *Riding for Deliveroo: Resistance in the New Economy*. Mimo że książka Canta przedstawia badania prowadzone w Wielkiej Brytanii, to można w niej znaleźć wiele podobieństw do wydarzeń w Polsce. Zanim więc doczekamy się naukowych opracowań omawiających polski przypadek, warto zapoznać się bliżej z pracą przygotowaną przez brytyjskiego naukowca.

Callum Cant to młody doktor, absolwent University of West London, zatrudniony obecnie w Oxfordzkim Instytucie Badania Internetu. Omawiana tu książka

Dr hab., Zakład Socjologii Spraw Publicznych i Gospodarki; e-mail: bartosz.mika@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-8204-5373>

Riding for Deliveroo nie jest obszerna, liczy 180 stron i składa się z dziewięciu części. Badania na potrzeby recenzowanej pracy przeprowadził autor przy użyciu metody obserwacji uczestniczącej. Cant zatrudnił się jako kurier w angielskim Brighton i przez osiem miesięcy pracował dorywczo, rozwożąc jedzenie rowerem. Oprócz prowadzenia rozmów z kurierami i obserwacji ich pracy angażował się także w tworzenie organizacji pracowniczych. Cant nie odnosi się w swojej książce do metod *stricte* socjologicznych. Nie omawia szczegółowo swojej metodologii, a raczej wskazuje na własne zaangażowanie, co klasyfikowałoby jego pracę jako rodzaj „badań w działaniu”. W tym konkretnym przypadku to *action research* specyficznego rodzaju, oparte bowiem na metodzie rozwiniętej we włoskim marksizmie autonomicznym tj. *workers' inquiry*. Pojęcie to możemy rozumieć jako przyjmowanie perspektywy robotnika i nabywanie wiedzy przez pryzmat robotniczych doświadczeń.

Stosując taką orientację, autor stawia się po stronie pracowników najemnych, współdzieląc z nimi trudy ich pracy i przyjmując ich punkt widzenia. Socjologiczne odczytanie pracy Canta sytuowałoby ją zatem w zaangażowanych badaniach prowadzonych w nurcie socjologii krytycznej. Ujęcia tego rodzaju nie są wyjątkowe w badaniach platform cyfrowych. Schor i in. [2020], diagnozując odmienne perspektywy analizy gospodarki fuch, wskazuje na trzy jej nurty, z czego dwa to: podejście podkreślające prekaryzację pracy platformowej oraz nurt kontroli algorytmicznej. Można powiedzieć, że praca Canta sytuuje się na styku tych dwu nurtów. Omawiana publikacja nie jest jednak pod tym względem wyjątkowa czy pionierska, lecz zasługuje na zainteresowanie ze względu na kompleksowość ujęcia oraz wpływające z doświadczenia sytuacji pracowniczej wiarygodność i barwność relacji. Książka Canta nie może wobec tego zostać nazwana odkrywcą, raczej ciekawie i wiarygodnie uzupełnia obraz prekarnych, algorytmicznie kontrolowanych warunków pracy, w których wykonawcy usługi starają się znaleźć podmiotowość zbiorową.

Perspektywa przyjęta przez Canta pozwala umiejscowić rozważania autora na szerszym planie kluczowych, współczesnych procesów społecznych. Przykładowo, opisując klientów aplikacji, autor zauważa, że wbrew marketingowemu obrazowi kreowanemu przez Deliveroo są to najczęściej przeciążeni pracownicy biurowi, którzy przenoszą ciężar prac reprodukcyjnych na pracowników znajdujących się po drugiej stronie matrycy telefonu. Odczytanie relacji klient–kurier w ten sposób inspirowane przez autora do poszukiwania potencjału klasowego sojuszu pomiędzy pracującymi w prekaryjnych warunkach pracownikami firm kurierskich i nieco lepiej zarabiającymi, ale przeładowanymi obowiązkami, pracownikami biurowymi. Analogicznie, analizując relacje kurierów

z innymi osobami zatrudnionymi przez Deliveroo, autor dochodzi do wniosku, że pomimo dystansu społecznego i geograficznego obie zbiorowości są ekonomicznie związane. Cant podkreśla przy tym dwie kwestie, które nieczęsto stają się przedmiotem namysłu badaczy pracy platformowej. 1) Zauważa złożony proces kooperacji kryjący się za algorytmem cyfrowej aplikacji. Podkreśla, że bez wysiłku programistów i techników utrzymujących operacyjną funkcjonalność tejże aplikacji całe przedsięwzięcie, jakim jest cyfrowe pośrednictwo w dowozie żywności, nie miałyby sensu. 2) Cant stara się wszędzie dostrzegać potencjał wspólnej walki klasowej, solidarności i wspólnoty interesów. Z socjologicznego punktu widzenia autor trafnie identyfikuje ukryte wymiary kooperacji i podziału obowiązków w sektorze pracy platformowej. Jest to bez wątpienia zaleta recenzowanej książki.

Poza tym, iż książka Canta jest dobrze osadzona teoretycznie i pozwala interpretować szersze zjawiska społeczne przez pryzmat pracy platformowej, jest ona także bardzo rzetelnym studium samej pracy za pośrednictwem platformy. Autor dokładnie przedstawia cały proces wejścia w firmę, od rekrutacji, próbnej jazdy po mieście przez odbiór z magazynów sprzętu niezbędnego do pracy aż do codziennego znoju związanego z rozwożeniem jedzenia. Pracy, dodajmy, opłacanej stosunkowo nisko w systemie akordowym. Cant dowodzi, że proces pracy w przypadku kurierów rowerowych jest prosty, powtarzalny i poddany ciągłej kontroli. Całość jest mało skomplikowana i tak zarządzana przez algorytm, by zaangażowanie pracownika sprowadzało się do samego wydatkowania energii na przejazdy oraz odebrania i podania zamówienia. Jak wskazuje autor, aplikacja umożliwia pracę bez znajomości języka kraju, w jakim się pracuje, i bez dogłębnej znajomości topografii miasta. Oprogramowanie czyni zatem proces pracy skutecznie odpornym na kompetencje pracowników, czym wpisuje się w szereg innowacji technologicznych mających pozbawić pracownika kwalifikacji [Braverman 1974] lub pozbawić go kontroli nad własną pracą [Noble 1984]. Do obu tradycji, tj. pozbawienia kwalifikacji i klasowego osadzenia innowacji, autor chętnie i przekonująco nawiązuje, wzbogacając swoją perspektywę teoretyczną. Znajdziemy zatem u Calluma Canta wszystkie kluczowe, obecne w literaturze przedmiotu, kwestie związane z pracą kurierską za pośrednictwem platform. Autor przybliża: zarządzanie algorytmiczne oparte na kontroli i zachęcaniu do pracy, wysoką rotację pracowników, stosowanie przez platformę strategii „dziel i rządź”, duży udział pracowników imigrantów w pracy platformowej, podziały genderowe, pozorną elastyczność pracy, brak bezpieczeństwa pracy oraz gamifikację pracy.

Wszystkie wymienione zagadnienia są od lat szeroko dyskutowane w literaturze na temat pracy kurierskiej, ale w książce Canta wciąż brzmią interesująco, a ich opis nie stracił na aktualności. Ponadto główny nacisk autor kładzie na organizację pracowników, czym wyróżnia się na tle części literatury przedmiotu. Cant pokazuje, w jaki sposób kurierzy pracujący na peryferiach rynku pracy mogą zyskać siłę przetargową w rozmowach z ponadnarodowymi firmami i jak „niewidzialna organizacja” (pojęcie zaczerpnięte przez autora od Alquantięgo) może się ukształtować i zyskać na sile. W przypadku pracowników Deliveroo w Brighton „niewidzialna organizacja” mogła się zawiązać dzięki spotkaniom na centralnym placu miasta, gdzie kurierzy czekali na zlecenia, oraz w wyniku niemonitorowanej przez platformę komunikacji za pomocą aplikacji WhatsApp. Omawiając te procesy, Callum Cant dokumentuje wiele interesujących obserwacji, z których najciekawsze ukazują się dialektyczne napięcia w walkach klasowych kurierów. Na najbardziej ogólnym poziomie przejawiają się one w przewrotnej sile klasowej wynikającej z (pozornej?) słabości spauperyzowanych i sprekaryzowanych pracowników platformy. Ponieważ zatrudniani są oni na umowach cywilno-prawnych i są łatwo zastępowalni, nie mają wiele do stracenia, podejmując aktywność protestacyjną. Co więcej, funkcjonując poza stosunkiem pracy, mogą również podejmować działania bez poparcia większości pracowników oraz bez uprzedzania pracodawcy.

Callum Cant szczegółowo dokumentuje pierwsze protesty kurierów z 2016 roku, niepokoje roku 2017 oraz międzynarodową akcję protestacyjną z roku 2018, pokazując konstruktywną rolę związków zawodowych otwartych na nowe sposoby mobilizacji pracowników. Ciekawie pokazuje też, jak lokalne warunki w dwustutysięcznym mieście w Anglii współistnieją z warunkami w innych częściach kraju oraz poza jego granicami. Polski czytelnik i czytelniczka znajdą w tym wiele podobieństw z aktualną sytuacją kurierów Pyszne.pl. Lektura książki Canta jest zatem ważnym narzędziem lepszego zrozumienia dynamiki lokalnej sytuacji w Polsce. Empiryczna strona pracy Calluma Canta to zdecydowanie mocna strona książki. Podobnie jak konsekwencja i bogactwo wywodzonych na podstawie zebranego materiału spostrzeżeń, jakie autor wnosi wraz z zastosowaniem perspektywy teoretycznej.

Książka Canta nie jest jednak wolna od wad. Wspomniałem, że autor często trafnie diagnozuje momenty dialektyczne odkryte podczas badań. Jednym z nich jest dostrzeżenie faktu, że w 2018 roku najbardziej bojowymi pracownikami Deliveroo w Anglii byli brazylijscy kierowcy skuterów. Ci sami bojowi pracownicy dzielili się w swoich konwersacjach online poparciem dla skrajnie prawicowego kandydata na prezydenta Brazylii, Jaira Bolsanaro. Autor konkluduje, że ruch

pracowników platform składający się z osób o bardzo różnym pochodzeniu społecznym i narodowym musi być wewnętrznie różnorodny. Wielka szkoda, że nie pokusił się w tym miejscu o bardziej subtelną analizę. Przecież diagnoza tego rodzaju prowokuje – szczególnie badacza, który otwarcie używa marksowskiego lub marksistowskiego aparatu pojęciowego – do zadania pytania o złożoność relacji między materialnymi warunkami życia i pracy a świadomością klasową.

Ogólnie można powiedzieć, że główną wadą recenzowanej książki jest odtwórcze, jedynie instrumentalne stosowanie teorii. Autor dobrze operuje koncepcjami, jakie wybrał na swoje narzędzia poznawcze. Problem jednak w tym, że ich nie rozwija i nie odczytuje krytycznie. Przykładowo, dostrzega on kwestię używania przez pracowników platform własnych narzędzi pracy. Stwierdza, że fakt ten stanowi kolejną barierę dostępu dla pracownika. W innym zaś miejscu pisze coś przeciwnego, mianowicie, że platformy są tym sektorem pracy, do którego grupy wrażliwe i wykluczone mają łatwiejszy dostęp niż do otwartego rynku. Paradoks ten jest tylko pozorny, jeśli weźmie się pod uwagę, że pracownicy często używają do celów zarobkowych środków konsumpcji osobistej, stając się kimś w rodzaju cyfrowych chałupników [Mika 2020].

Krótko mówiąc, Cantowi zabrakło krytycznego odniesienia do własnego aparatu teoretycznego, skutkiem czego nie był zdolny zbudować na swoich niezwykle ciekawych badaniach empirycznych żadnej innowacji teoretycznej. Nie jest to argument dyskwalifikujący autora. Mimo tej słabości książka *Riding for Deliveroo* jest godną polecenia lekturą dla wszystkich zainteresowanych aplikacją perspektywy marksowskiej do współczesnego kapitalizmu, a także organizacją zbiorową pracowników platformowych oraz ogólniej – wszystkich zainteresowanych współczesnymi przemianami pracy.

BIBLIOGRAFIA

- Braverman Harry.** 1974. *Labor and monopoly capital the degradation of work in the twentieth century*. Nowy Jork–Londyn: Monthly Review Press.
- Mika Bartosz.** 2020. “Digital «putting-out system» – an old new method of work in platform economy”. *Polish Sociological Review* 211(3): 265–280. <https://doi.org/10.26412/psr211.01>.
- Noble David.** 1984. *Forces of production: A social history of industrial automation*. Nowy Jork: Knopf.
- Schor Juliet, William Attwood-Charles, Mehme Cansoy, Isak Ladegaard, Robert Wengronowitz.** 2020. “Dependence and precarity in the platform economy”. *Theory and Society* 49: 833–861. <https://doi.org/10.1007/s11186-020-09408-y>